

Навчальна програма з позашкільної освіти
„Туристсько-краєзнавчий напрям (етнографічне краєзнавство)”
Схвалено для використання в позашкільних навчальних закладах
(протокол засідання науково-методичної комісії з позашкільної освіти,
Науково-методичної ради з питань освіти МОН України від 15.03.19 року № 1,
лист ІМЗО від 27.03.19 року № 22.1/12-Г-136)

Початковий, основний та вищий рівні

Пояснювальна записка

Етнографія – наука, яка досліджує народи у всій різноманітності їх культури, зокрема, традиційно-побутової. Проведення етнографічних досліджень потребує певної попередньої підготовки, яка включає вивчення основ науки, методики польових досліджень, формування практичних умінь та навичок. Таку підготовку можна здійснити лише впродовж тривалого часу, тому створення навчальної програми «Етнографічне краєзнавство» обумовлено необхідністю формування етнографічної грамотності із застосуванням різних форм роботи: на уроках, в гуртках, у процесі проведення позакласної та позашкільної роботи. Особливий акцент у змісті даної програми зроблено на регіональний аспект. Завдяки вивченню та використанню краєзнавчого (місцевого) матеріалу під час навчально-виховного процесу діти мають змогу «доторкнутися» до культури, побуту та традицій свого народу, не за підручником, а на прикладах з життя.

Програма гуртка розрахована на 2 роки навчання, для учнів 5-9-х класів. На її засвоєння відводиться 72 або 105 годин.

Метою програми є ознайомлення школярів з історичною наукою - етнографією, оволодіння знаннями регіональних особливостей матеріальної та духовної культури та навичками етнографічних досліджень.

Вона конкретизується через основні завдання, які спрямовані на досягнення освітніх компетенцій:

- формувати засобами фольклору, вивчення традицій, побуту рідного народу національно-свідомих громадян України, патріотів рідної землі та держави;
- допомогти учням збагнути історичну велич свого народу-творця у світовому співтоваристві, глибше пізнати традиційну українську народну культуру;
- прищепити любов та зацікавленість до народної творчості, а також прагнення до відродження національної культури;
- формувати культуру почуттів, збагачувати емоційно-естетичний досвід, розвивати універсальні якості творчої особистості;

- виховувати естетичні смаки, розвивати самостійне творче мислення;
- формувати соціальну, комунікативну, інформаційну, культурну компетентності.

На заняттях гуртка використовуються різноманітні методи навчання в залежності від віку гуртківців: розповідь, бесіда, урок-екскурсія, урок-гра, урок-мандрівка, ілюстрація, дискусія, конкурси, вікторини, фольклорні свята. При проведенні практичних занять перевага надається екскурсіям, краєзнавчим дослідженням та пошуковій роботі. Поряд з груповими, колективними формами роботи проводиться індивідуальна робота з гуртківцями, зокрема, при підготовці до участі в краєзнавчо-пошукових експедиціях, конкурсах, та інших масових заходах. Створюються умови для диференціації та індивідуалізації навчання відповідно до творчих здібностей, обдарованості, віку, психолого-фізіологічних особливостей та стану здоров'я дітей.

Перевірка компетентностей вихованців здійснюється під час проведення практичних занять у формі вікторин, конкурсів, науково-практичних конференцій.

Перший рік навчання НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва розділу	Кількість годин					
		72 год.			108 год.		
		Всього	Теоретичних	Практичних	Всього	Теоретичних	Практичних
1	Вступне заняття	2	2	-	3	3	-
2	Етнографія, як галузь історичної науки.	6	2	4	9	3	6
3	Етнографічне районування	6	2	4	9	3	6
4	Поселення та житло	12	2	10	18	6	12
5	Матеріальна культура українців	6	2	4	12	3	9
6	Народні промисли і ремесла	20	6	14	27	9	18
7	Одяг	10	6	4	12	6	6
8	Етнографічні дослідження	6	2	4	12	3	9
9	Підсумок	4	2	2	6	3	3
	Разом:	72	26	46	108	39	69

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

1. Вступне заняття

Ознайомлення з планом роботи гуртка. Правила дорожнього руху. Інструкція щодо організації та проведення туристських спортивних походів з учнівською та студентською молоддю, затверджена наказом МОН України від 2.10.2014 р. № 1124. Протипожежна безпека в місцях проведення туристсько-краєзнавчих заходів.

2. Етнографія як галузь історичної науки Предмет вивчення етнографії. Проблема етногенезу українського народу. Історія назв «українці», «Україна».

Практичні заняття. Відвідання краєзнавчого музею.

3. Етнографічне районування

Історико-етнографічне районування України та етнографічні групи українського народу. Регіональні особливості культури та побуту населення України, їх зумовленість характером історичного розвитку окремих районів, природно-географічними умовами, взаємовідносинами з іншими народами.

Локальні особливості етнографічних регіонів Івано-Франківщини: Покуття, Гуцульщини, Бойківщини, Опілля.

Практичні заняття. Визначення належності свого села, міста до певного історико-етнографічного району, етнічних груп, які проживають у рідному краї; особливостей традиційно-побутової культури.

4. Поселення та житло

Типи і форми традиційних поселень, їх історико-географічне районування - північна, південна і центральна зони.

Селянський двір (види забудови садиби, зв'язок житлового будинку з господарськими спорудами, розміщення житлового будинку відносно вулиці, орієнтація на сторони світу; господарські споруди та їх призначення).

Традиційне народне житло (будівельний матеріал, техніка зведення стін, форма і перекриття даху; основні типи планування житла - однокамерне, двокамерне, трикамерне; підлога; конструкція стелі). Інтер'єр житлових приміщень у минулому і сьогодні. Будівлі громадського центру: церкви, дзвіниці, каплиці, будинок священика й сільської управи, школи, шпиталі. Господарські споруди (водяні млини, вітряки). Практичні заняття. Ознайомлення з основними типами традиційних поселень свого краю. Відвідання музею народної архітектури і побуту Прикарпаття.

5. Матеріальна культура українців

Основні галузі господарської діяльності на теренах України. Заняття і промисли найбільш характерні для рідного краю в минулому, їх технологічно-виробнича специфіка.

Практичні заняття. Вивчення за архівними і статистичними даними розвитку промисловості з кінця XIX ст. і до нашого часу. Екскурсія в музей.

6. Народні промисли і ремесла

Народне мистецтво - історія виникнення та розвитку. Народні художні промисли Прикарпаття. Провідні майстри. Художнє ткацтво і килимарство: символіка орнаменту, призначення. Вишивання: матеріал, техніка, вироби та їх призначення. Види народного декоративно-прикладного мистецтва (декоративний розпис, стінопис, писанкарство, витинанки, вишиті і ткані орнаменти, кераміка, вироби з шкіри, соломи, скла, кістки, різьблення по дереву, художня обробка металу). Писанкарство (розвиток писанкарства, техніка виготовлення писанок, дряпанок, крашанок, символіка орнаменту).

Практичні заняття. Пошук матеріалів про розвиток художніх промислів і ремесел у XIX - на початку XX ст. і про їх сучасний стан (фотографій, малюнків, знять праці та художніх виробів, відомостей про поширення художніх ремесел, локальних особливостей орнаментики, її смислове значення і місцеву термінологію; функціональне призначення декоративних предметів). Виявлення характерних рис народної творчості свого міста (села, району, області). Екскурсія в краєзнавчий музей, художній салон, магазин сувенірів. Знайомство з народними умільцями рідного краю, зустрічі з ними. Збирання зразків їх творчості. Навчання основ окремого виду ремесла (за вибором): вишивки, килимарства, ткацтва, писанкарства тощо.

7. Одяг

Жіночий і дівочий одяг. Українська сорочка. Плечовий одяг (свита, кептар, корсетка, кофта, кожушок, сердак, камізелька, кунтуш, жупан тощо). Поясний одяг (запaska, плахта, спідниця). Декоративне оздоблення убрання. Пояси. Дівочі зачіски, зачіски заміжніх жінок. Вбрання голови (стрічки, віночки, хустки, очіпки, рантухи, намітки, перемітки та ін.). Прикраси. Взуття. Відмінності між буденним і святковим одягом. Чоловічий одяг. Сорочка. Плечовий, одяг (свита, сіряк, кептар, кожух, кобеняк, кирея, гуня, чумарка, жупан, опанча тощо). Поясний одяг (штани, гачі, ногавиці, шаровари та ін.). Пояси. Зачіски. Головні убори.

Взуття. Різниця між повсякденним і святковим чоловічим одягом. Своєрідність костюмів різних етнографічних районів України. Зміни одягу протягом XX ст. Елементи народних традицій в сучасному одязі. Практичні заняття. Вивчення традиційного одягу населення рідного краю. Виготовлення викройок, фотографування, копіювання орнаментів. Пошук старовинних фотографій із зображенням земляків у традиційних костюмах. Збирання для шкільного музею колекції одягу, взуття, головних уборів, прикрас.

8. Етнографічні дослідження

Джерела етнографічних досліджень: речовий музейний матеріал, архівні

письмові джерела, польова робота.

Основні види польової роботи: особисті спостереження, опитування населення, опис предметів, фотографування, копіювання, збирання етнографічної колекції.

Практичні заняття. Робота з картографічним матеріалом, робота в архіві, бібліотеці, запис спогадів старожилів, збирання фольклорно-етнографічного матеріалу, опис історико-культурних пам'яток. Вивчення письмових, документальних джерел, археологічних пам'яток. Робота над виконанням завдань краєзнавчої експедиції «Моя Батьківщина - Україна».

Підсумок

Підведення підсумків роботи гуртка за рік.

Практичні заняття. Завдання на літо.

Другий рік навчання НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва розділу	Кількість годин					
		72 год.			108 год.		
		Всього	Теоретичних	Практичних	Всього	Теоретичних	Практичних
1	Вступне заняття	2	2	-	3	3	-
2	Актуалізація знань попереднього року навчання	2	2	-	3	3	-
3	Народне образотворче мистецтво	12	4	8	21	6	15
4	Народна кулінарія	6	2	4	9	3	6
5	Народна медицина	6	2	4	6	3	3
6	Усна народна творчість	12	6	6	18	6	12
7	Народні звичаї та обряди	10	4	6	15	6	9
8	Громадський побут та звичаї	6	2	4	9	3	6
9	Топоніміка	6	2	4	9	3	6
10	Народна символіка	6	4	2	9	6	3
11	Підсумок заняття	4	2	2	6	3	3
	Разом:	72	32	40	105	45	63

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

1. Вступне заняття

Зміст і завдання роботи гуртка на навчальний рік.

Організаційні питання. Загальні правила безпеки.

2. Актуалізація знань попереднього року навчання Повторення навчального матеріалу попереднього навчального року.

3. Народне образотворче мистецтво

Декоративне оздоблення побутових предметів, одягу, житла. Орнамент, стилі і види орнаментів, геометричні, рослинні, зооморфні, антропоморфні мотиви.

Декоративні розписи (стінопис, розписи на папері, склі, меблях, знаряддях праці), вишиті і ткані орнаменти на декоративних тканинах.

Локальні особливості народного мистецтва різних регіонів Прикарпаття.

Практичні заняття. Ознайомлення зі зразками декоративно-прикладного мистецтва на виставках народного образотворчого мистецтва, в майстернях народних умільців, Коломийському національному музеї народного мистецтва

Гуцульщини та Покуття імені Й. Кобринського. Виявлення характерних рис народної творчості свого міста (району, села).

4. Народна кулінарія

Українська народна їжа. Посуд для приготування і зберігання їжі. Обрядова їжа. Обрядові страви родинно-побутових свят.

Практичні заняття. Збирання рецептів традиційних українських страв минулого та сьогодення, найпоширеніших у своєму районі, місті, селі. Запис обрядових дій під час приготування та споживання ритуальних страв, відомостей про обрядове значення їжі.

5. Народна медицина

Лікарські рослини та їх використання в народній медицині. Охорона природи. Надання першої долікарської допомоги. Народна медицина та оздоровча система Гуцульщини.

Практичні заняття. Записи старовинних рецептів лікувальних зборів, чаїв.

6. Усна народна творчість

Уснопоетична народна творчість.

Жанри фольклору. Обрядовий фольклор. Календарно-обрядові пісні (колядки, щедрівки, веснянки). Народні легенди про походження світу, гір, річок, рослин, тварин, людини. Народні казки (про тварин, побутові, фантастичні). Народні ігри (походження ігор, їх значення в житті людини).

Пісня - душа народу (соціально-побутові, ліричні, жартівливі, коломийки

тощо). Родинно-обрядові пісні (весільні, поминальні, голосіння). Народна драма: «Коза», «Маланка», Різдвяний вертеп. «Народ скаже, як зав'яже» (прислів'я, приказки, загадки, скоромовки, небилиці).

Практичні заняття. Запис творів усної народної творчості. Відтворення різних видів календарно-обрядового фольклору. Участь у фольклорно-етнографічних заходах.

Вікторина «Фольклорна мозаїка». Фольклорна веселка Гуцульщини. Легенди свого населеного пункту, Карпат.

7. Народні звичаї та обряди

Цикли календарних свят (зимові, весняні, літні, осінні). Свята: Різдво, Новий рік, Водохреща, Великдень, Трійця тощо. Обряди: народження, весільний, поховальний. Народні традиції Прикарпаття.

Практичні заняття. Збір матеріалів про народні традиції, звичаї і обряди у рідному населеному пункті. Обробка зібраного матеріалу. Презентація повідомлень, рефератів.

8. Громадський побут та звичаї

Територіальна громада. Громадське самоврядування, судове право, норми звичаєвого права, взаємодопомога (толока). Вечорниці (досвідки), парубоцькі і дівочі громади. Базари та ярмарки як своєрідні осередки громадського життя.

Практичні заняття. Бесіди зі старожилами про стародавній уклад суспільного та сімейного побуту. Вивчення архівних матеріалів та літератури сучасного громадського життя.

9. Топоніміка

Визначення терміну «топоніміка». Фактори, які впливають на створення топонімів.

Практичні заняття. Походження і пояснення топонімів лісів, горбів, долин, кутів поселення. Події пов'язані з ними. Місцеві міфи, легенди та перекази.

10. Народна символіка

Вода, солярна символіка (сонце й вогонь), рослинна символіка в міфології, обрядах. Символи та обереги в повсякденному житті (одяг, прикраси, хатні обереги, декоративно-прикладне мистецтво).

Практичні заняття. Збирання міфів, легенд, переказів, загадок, заговорів та інших фольклорних творів для створення рукописної збірки «Нев'януха квітка повір'я».

11. Підсумок заняття

Підведення підсумків роботи гуртка.

Відзначення кращих вихованців гуртка за підсумками навчання.

Практичні заняття. Звіт пошукових груп про пророблену роботу впродовж року (оформлення рефератів, фотоальбомів, прослуховування магнітофонних записів (пісень, розповідей старожилів).

ПРОГНОЗОВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ

Вихованці повинні знати:

- основні поняття етнографічної науки;
- краєзнавчу літературу про рідний край;
- пам'ятки історії і культури рідного краю;
- історико-етнографічне районування та етнографічні групи Прикарпаття та України;
- твори усної народної творчості;
- характерні ознаки житла, одягу, промислів і ремесел рідного населеного пункту та області;
- характерні особливості фольклору своєї місцевості;
- народні медичні знання та народний календар;
- звичаї, обряди, традиції, побут населення рідного краю;
- основні вимоги до роботи з інформаторами, методику збирання та обробки етнографічних і фольклорних матеріалів.

Вихованці повинні вміти:

- користуватися різними джерелами, що несуть етнографічну інформацію;
- визначати пам'ятки народної культури рідного краю;
- проводити регіональне обстеження, визначати належність рідного села, міста до певного історико-етнографічного району;
- характеризувати основні види господарської діяльності, промисли і ремесла, поселення та житла рідного регіону;
- користуватися різними техніками та матеріалами для виконання творчих робіт;
- виконувати первинну обробку зібраних етнографічних матеріалів;
- збирати та систематизувати етнографічні та фольклорні матеріали;
- створювати виставкові експозиції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Антонович Є.А., Захарчук-Чугай Р.В., Станкевич М.Є. Декоративно-ужиткове мистецтво. - Львів, 1992.
2. Болтарович З.Є. Народна медицина українців. - К., 1990.
3. Бойківщина: Історико-етнографічні дослідження. За ред. Ю.Г.Гошка. - К., 1983.
4. Воропай Олекса. Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис, т. II. - Київ, «Оберіг», 1991. - 445с.
5. Габорак М. Назви гір і полонин Івано-Франківщини. Словник-довідник. Видання друге, доповнене, уточнене. - Івано-Франківськ: Місто НВ, 2008. - 500с., іл..
6. Григор'єв - Наш. Історія України в народних думах та піснях. - К.: Веселка, 1993.
7. Гурська А.С. Мова та граматика українського орнаменту. - К.: Альтернативи, 2003.
8. Данилюк А.Г. Українська хата. - К.: Наук. думка, 1991.
9. Дмитренко М. Народні повір'я - К., 1994.
10. Довженок Г.В. Український дитячий фольклор. - К., 1981.
11. Інструкція щодо організації та проведення екскурсій та подорожей з учнівською та студентською молоддю. Наказ Міністерства освіти і науки України від 02 жовтня 2014 р. №1124
12. Жирак І.И. Дзвіночок з давнини. Методичний збірник з досвіду роботи. Івано-Франківськ, 2010. - 65с.
13. Захарчук-Чугай Р.В. Українська народна вишиванка: Західні області УРСР - К., 1988,
14. Легенди Карпат - Львів: Априорі, 2010. - 144с., іл.
15. Лозко Г.С. Українське народознавство. - К.: Зодіак-Ж), 1995.
16. Маковій Г.П. Затоптаний цвіт. Народознавчі оповідки - К.: Укр. Письменник, 1993. - 205с.
17. Макарчук С.А., Гошко В.Г., Кирчів Р.Ф. Етнографія України. - Львів: Світ, 1994.
18. Самойлович В.П. Українське народне житло. - К.: Наук. думка, 1972.
19. Скуратівський В.Т. Місяцелік: Укр. Нар. Календар. - К: Мистецтво, 1992. - 208с., іл.
20. Скуратівський В. Берегиня. - К.: Рад. письменник, 1987.
21. Скуратівський В. Покуть. - К.: Довіра, 1992.

22. Стельмах Г.Ю. Історичний розвиток сільських поселень на Україні. - К.: Наук, думка, 1964.
23. Храплива-Щур Л. Українські народні звичаї в сучасному побуті. - Львів: Фенікс, 1990.
24. Чорноморець А.Д. Вишивка в сучасному костюмі. - К.: Реклама, 1987.
25. Українське народознавство: Навч. Посібник / За ред.. С.П. Павлюка, Г.Й. Горинь, Р.Ф. Кирчіва. - Львів: Фенікс 1994.
26. Українські символи (Кол. укладачів, за ред. М.К. Дмитренка. - К.: «Народознавство».1994. - 140 с.